

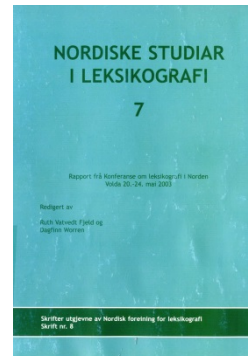
NORDISKE STUDIER I LEKSIKOGRAFI

Titel: Kalker er ikke bare kalker. Et forsøg på at vurdere oversættelseslån

Forfatter: Birgitte Jacobsen

Kilde: Nordiske Studier i Leksikografi 7, 2005, s. 204-213
Rapport fra Konferanse om leksikografi i Norden, Volda 20.-24. maj 2003

URL: <http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/nsil/issue/archive>

© Nordisk forening for leksikografi

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre Nordiske studier i leksikografi (1-5) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Kalker er ikke bare kalker. Et forsøg på at vurdere oversættelseslån

For historical reasons most of the calques in Greenlandic come from Danish. Some of them are old and well established, others are still on their way into the language, and not yet generally accepted. In a pilot study I investigated the attitude towards different types of calques. Although older informants generally accept fewer calques than younger informants, there is great individual variation. But also the form, content and function of calques seem to play a role in their spreading and use, and may serve as useful background criteria for selection. Introducing calques in (Greenlandic) dictionaries pose specific problems with respect to authorization of non-genuine expressions.

1 Indledning

I grønlandsk er kalker ikke noget ukendt fænomen; af historiske grunde kommer de fleste af dem fra dansk. Nogle kalker er veletablerede og så gamle, at ingen tænker på at det historisk set er kalker. Det gælder f.eks. for afslutningsformularen i breve: *inussiarnertumik inuulluarit* 'med venlig hilsen' [lit.: venligt lev-vel], hvor man i tidligere tider underskrev breve f.eks. med *allattoq* 'den der skriver' eller *allattunga* 'jeg, skrivende'. Andre kalker derimod er – også i Grønland – genstand for til tider heftige diskussioner, både i medierne og mellem folk i almindelighed. Grønland har ikke så restriktiv en sprogpolitik som f.eks. Island og Færøerne, og kalker afvises hverken principielt eller i praksis. Spørgsmålet om hvilke kalker der skal med i en almensproglig ordbog, er særlig vanskeligt i en situation hvor ordbogsarbejdet foregår uden korpus, som tilfældet var med den grønlandsk-danske ordbog, *Oqaasit* (Berthelsen m.fl. 1997). Leksikografen må da forlade sig på sin intuition og på uformelle forespørgsler. – Sprogbrugere varierer med hensyn til deres tolerance over for kalker (se fx. Jarvad 1995). Men ikke bare sprogbrugere varierer – det gør kalker også. Nogle kalker glider umærkeligt ind i sproget, mens andre virker stødende. Spørgsmålet er om der kan findes et mønster for hvilke kalker der er mere acceptable end andre. Min 'arbejdshypotese' er at der er en sammenhæng mellem kalkers acceptabilitet og deres indhold, form og funktion – herunder indlånstrategier. Ved at inddrage disse faktorer kan man opstille nogle mulige vurderingskriterier for om en given kalke skal medtages eller ej. På baggrund af en pilotundersøgelse af sprogbrugeres holdning til forskellige typer kalker antyder jeg nogle muligheder. Med så begrænset materiale kan undersøgelsen selvfølgelig kun bruges til at give nogle fingerpeg.

2 Oversættelseslån og betydningslån

Først en afklaring af begreberne. Termen 'oversættelseslån' bruges vanligvis om komposita eller flerordsfraser indlånt (kalkeret) fra kildesproget ved hjælp af målsprogets egne morfe-

mer/ord; og 'betydningslån' om betydningsudvidelse af hjemlige ord under indflydelse fra det fremmede sprog (jvf. definitionerne i Nordisk Leksikografisk Ordbog). Men i praksis kan det være svært at sætte grænsen (Jarvad 1995:65). Hvis man eksempelvis ser på det grønlandske udtryk *silittumik isumaqatigiipput*, oversat fra dansk 'der er bred enighed om' [lit.: de er bredt enige], kan man på den ene side sige at det er et betydningslån, nemlig en ny, overført betydning af 'bred' (i en begrænset kollokation med *bred* som kollokator). På den anden side er denne betydning af ordet begrænset til dette (og enkelte lignende) udtryk, så måske er det mere rimeligt at betragte det som et oversættelseslån af en flerordsfrase (kollokation).

En anden grund til at det kan være vanskeligt at sætte et skarpt skel mellem de to typer lån, er de strukturelle forskelle mellem dansk og grønlandsk. Grønlandsk er et polysyntetisk sprog hvor en rod kan udbygges med adskillige aflednings-suffikser, og ofte må et enkelt ord på grønlandsk oversættes med en frase eller sætning på dansk: *ipukatakkiartuinnaramalu* 'og da jeg efterhånden bare blev mere og mere træt af at ro'. Således bliver den danske idiomatiske frase *på stående fod* kalkeret til ét ord på grønlandsk: *nikorfaannarlunga* '(jeg) bare stående oprejst'. Set fra kildesprogets vinkel er der tale om et oversættelseslån af et flerordsudtryk, dvs. en egentlig kalke; men set fra målsprogets vinkel (det sprog, der låner) er der tale om et betydningslån på enkeltordsniveau, nemlig en ny, idiomatisk brug af *nikorfavoq* 'står oprejst'.

Der er således flere grunde til at det kan være rimeligt at behandle de to typer lån under ét, som også Haugen (1950:215) gør det med kategorien *loanshifts*, og Jarvad (1995:60) med kategorien *indirekte lån*. Jeg vil her bruge termen 'kalker' som samlebegreb for både oversættelseslån og betydningslån, men dér hvor det er relevant at skelne, vil jeg bruge betegnelserne oversættelseslån og betydningslån.

3 Idiommer og metaforer

Mange kalker er idiomatiske, og mange idiommer – men ikke alle – har en overført (metaforisk) betydning. Med metaforer beskriver man noget i én betydnings sfære ved hjælp af begreber fra en anden. For at begribe verden gør vi den konkret på basis af vores kropslige/rumlige erfaringer, for eksempel gennem 'beholder-metaforer' og 'rute-metaforer'. (Johnson 1987, Lakoff 1987); og tid/rum-metaforer er noget nær universelle.

Idiommer defineres sædvanligvis som faste ordforbindelser med en samlet betydning – ofte overført – der ikke kan udledes direkte fra enkeltordene. Men ikke alle idiommer er metaforiske, og ikke alle idiommer er lige faste. Nunberg, Sag & Wasow (1974) skelner mellem *idiomatic combinations* og *idiomatic phrases*. Kun idiomatiske fraser er udelelige, dvs. hvor betydningen ikke kan udledes af de enkelte ord, som for eksempel *kick the bucket*. Derimod kan idiomatiske kombinationer godt betydningsmæssigt opløses i bestanddelene, eksempelvis *pull the strings*. Netop i kombination med *pull* forstår man *strings* i den særlige overførte betydning (= personlige forbindelser); og netop i kombination med *strings* forstår man *pull* i den særlige overførte betydning (= udnytte). Nunberg, Sag & Wasow's pointe er at man i idiomatiske kombinationer på én gang forstår hvert led for sig og i sammenhængen.

Grønlandsk har kropslige/rumlige metaforer, herunder også tid/rum-metaforer. (Se Fortescue 1994 for en nærmere analyse af metaforikken i grønlandsk). Men i sammenligning med de velkendte europæiske sprog er der relativt få idiomatiske vendinger i grønlandsk, sikkert fordi den litterære tradition er forholdsvis ung. (Men der kan også ligge rent morfologiske forhold til grund, se Fortescue 1994).

4 Ordbogssituationen i Grønland i dag

Grønlandsk har været et skriftsprog siden midten af 1700-tallet, og lige fra starten af kolonisationen var grønlandsk kirkens og skolens sprog. I 1973 blev den gamle etymologiske ortografi afløst af en fonemisk der er tilpasset det moderne talesprog. Der var tale om en radikal reform som medførte et akut behov for en retskrivningsordbog, og for at slå to fluer med et smæk, blev det besluttet at opslagsordene skulle forsynes med en kortfattet dansk oversættelse, så den også kunne bruges som skoleordbog. Den udkom under navnet *Ordbogi* i 1977; i 1990 udkom den i en stærkt revideret og udvidet udgave hvor man søgte at tilgodese flere brugergrupper, både med hensyn til ordudvælgelse og i begrænset omfang ved at inkludere eksempler og kollokationer (Berthelsen m.fl. 1998:101). Den fik derfor et nyt navn: *Oqaatsit* ['ordene']; den blev yderligere udvidet i 1997 og omfatter nu 17.999 opslagsord og 718 afledningssuffixer. (For en nærmere gennemgang af *Oqaatsit* se Rischel 1996, Jacobsen 1997, Berthelsen m.fl. 1998).

Mit bidrag her tager udgangspunkt i nogle overvejelser der er affødt af arbejdet med denne ordbog (hvor jeg har været med siden 1986). *Oqaatsit* er den eneste grønlandsk-danske ordbog i ny retskrivning, og den skal derfor fungere ikke bare som retskrivningsordbog, men også dække behovet for både produktiv og receptiv brug hos både grønlandssprogede og dansksprogede brugere, børn som voksne. Et stort grønlandsk-grønlandsk ordbogsprojekt påbegyndtes i slutningen af 70'erne, men er desværre gået i stå (Langgård 1997); og først i september 2003 udkom en dansk-grønlandsk ordbog i ny retskrivning, *Ordbogen* (Jones & Petersen 2003).

5 Kalker i grønlandsk

Som nævnt ovenfor er grønlandsk et polysyntetisk sprog, og ord kan indeholde adskillige afledningssuffixer. Et sprog med udbredt afledning er smidigt når det gælder at danne neologismer for nye begreber: *pujorsiu* 'kompass' [lit.: *apparat til* [når det er] taget], *oqaluffik* 'kirke' [lit.: et *sted hvor* nogen taler], *umiarsualivik* 'havn' [lit.: et *sted med* skibe] – hvor 'skib' *umiarsuaq* i sig selv er en leksikaliseret afledning: 'stor konebåd'). Det betyder ikke at grønlandsk ikke har gamle flerords-leksemer som f.eks. *ulloriaq pamiulik* 'komet' [lit.: en stjerne med hale]). I nyere tid er der kommet en del oversættelseslån især for nye begreber og for institutioner, såsom *immuit panertut* 'tørmælk', *nunap inoqqaavi* 'den oprindelige befolkning' og *erngup nukinga* 'vandkraft'. Disse eksempler er alle alment brugte termer og derfor med i *Oqaatsit*.

Men bortset fra kalker af sådanne begreber, er det yderst begrænset hvad der er taget med af kalker i *Oqaatsit*. Dette skyldes dels selve konceptet for ordbogen (primært en ordliste), dels at redaktionsgruppen var meget forsigtig med at indlemme mere eller mindre tilfældige udtryk, i betragtning af at arbejdet foregik uden korpus.

6 Pilotundersøgelsen

For at tage hul på spørgsmålet om differentiering af kalker foretog jeg en lille pilotundersøgelse hvor jeg præsenterede et spørgeskema med 25 udvalgte kalker (fra både spontant

talesprog, læserbreve og avisartikler) for 8 sprogbrugere af forskellig alder fordelt mellem 70 og 15 år, 7 kvinder og 1 mand. Alle med en høj uddannelse eller studerende, og alle med et solidt kendskab til dansk som de brugte aktivt i deres arbejde og dagligdag.

I undersøgelsen holdt jeg oversættelseslån og betydningslån adskilt, fordi jeg havde en fornemmelse af, at oversættelseslån var mindre acceptable end betydningslån; og under alle omstændigheder kan man ikke på forhånd vide, om der kunne være en forskel i sprogbrugernes holdning til de to typer lån.

Jeg kategoriserede ud fra følgende kriterier:

- Jeg gik ud fra formen på **lånersproget**, grønlandsk. Ovennævnte *nikorfaannarlunga* 'på stående fod' kategoriseredes derfor som et betydningslån selv om kilden er et dansk idiomatisk flerordsudtryk.
- Hvis der i lånersproget er tale om en begrænset kollokation, f.eks. det førnævnte *silittu-mik isumaqatigiipput* fra dansk *der er bred enighed om...*, blev udtrykket kategoriseret som oversættelseslån.
- Hvis begge (eller flere) led forstås i overført betydning (*idiomatic combination*) blev udtrykket kategoriseret som et oversættelseslån, f.eks. *nerrivik tillupaa* 'slår i bordet'.

Mit spørgeskema var inspireret af Pia Jarvads store undersøgelse fra 1995, og informanterne skulle svare *ja / nej / ved ikke* på spørgsmålene om de forstod udtrykket, om det er i orden, at andre bruger udtrykket, og om de vil bruge det selv. Det er klart at svarene på det sidste spørgsmål skal tages med forbehold, fordi man ikke altid taler sådan som man tror man gør (se f.eks. Kristiansen (1987) og Pedersen (1991)). Men tilsammen kan de tre spørgsmål give et indtryk af personens holdning til den enkelte kalke, fra total afvisning over mere eller mindre skepsis til fuld accept.

Efter udfyldelsen af skemaet diskuterede vi de forskellige kalkers brug og funktion og vedkommendes holdning til kalker generelt.

6.1 Foreløbige resultater

Der er tendens til at de ældre er mere afvisende over for andres brug af kalker end de yngre er. De ældre har både flere *nej*-svar og færre *ved-ikke*-svar end de yngre. Derudover gælder det samme for mine informanter som for Pia Jarvads, nemlig: «... *at der er større tolerance over for at andre bruger ordene end der er for at tage dem i egen mund.*» (Jarvad 1995:127). Men det er klart at i et så begrænset materiale slår individuelle forskelle stærkt igennem. Med hensyn til låntype er der ikke nogen forskel i holdningerne til henholdsvis oversættelseslån og betydningslån. Det skel har måske også mest teoretisk interesse; men i betragtning af de kategoriseringsusikkerheder der er, må spørgsmålet siges at være uafklaret endnu.

Med hensyn til kalkernes indhold og form tegner der sig et vist mønster. Generelt acceptable er kalker som disse:

niaqoqarani pamioqannngilaq 'der er hverken hoved eller hale på det'
uani marlussunnguut tikkuassavakka 'her vil jeg pege på to detaljer'
massakut sammisassarput iserfigissavarpur 'nu kommer vi ind på emnet'
...nerriviup qaanut ilineqareerput '(sagerne) er kommet på bordet'

I disse kalker bliver abstrakter gjort konkrete, og metaforikken er gennemskuelig. Fuldt acceptabel er også *ullormiit ullormut* 'fra dag til dag' (et oversættelseslån). Det er en (uni-versel?) tid/rum-metafor, og derudover er udtrykket dyadisk og stilistisk elegant (som også det første: 'hoved eller hale').

En af de kalker der afvises massivt, er førnævnte *silittumik isumaqatigiipput* fra dansk *der er bred enighed om...* Det udtryk har ingen klar metaforik; men det er nok også noget andet, der spiller ind: Samtlige informanter stempler det som «politikersprog». Det kan være at afvisningen mere siger noget om holdningen til politikere end til kalker, dvs. at domæne også spiller ind.

7 Udbredelsen af kalker

At sprogformyelser breder sig gradvist gennem sprogsamfundet er veldokumenteret fra de sidste mange års omfattende sociolingvistiske forskning (f.eks. Labov 1994 og Milroy 1987). Men sprogformyelser breder sig også gradvist gennem leksikon, kaldet *lexical diffusion* (Chambers & Trudgill 1998). Disse forhold kan illustreres af følgende eksempel:

En kendt kalke er *bussit tiguai* 'tager bussen'. Det eksempel bruges som prototypen på kalker, og det bliver stadig diskuteret i den offentlige debat. Der er tale om en betydningsudvidelse af verbet *tiguua* 'tager den [med hånden]'. Det er helt klart en dansk kalke, af nogle endda forsøgt stedefæstet blandt unge grønlandere under uddannelse i Danmark, såkaldt «København-grønlandsk» (Petersen 1979b). I min test forekommer en del udtryk med *tiguua* (a, b, d fra Petersen 1979a):

- a) bussit *tigussavakka* 'jeg vil tage bussen'
- b) *itisuumik tiguunagu* 'tag det ikke så tungt'
- c) *feriassara junimi tigussavara* 'jeg vil tage min ferie i juni'
- d) *soraarummeernissara tiguulerpara* 'jeg skal til at tage min eksamen'

Den første accepteres af alle. Eksempel b) afvises af de to ældste, men accepteres fuldt af resten. I eksempel c) fordeler svarene sig halvt-halvt, idet de yngre accepterer den, mens de ældre afviser den eller er skeptiske. Men den sidste, eksempel d), bliver afvist af alle. Disse fire eksempler kan i lille målestok illustrere, hvordan sprogændringer gradvist breder sig gennem leksikon, fra ord til ord, fra udtryk til udtryk.

Men udtryk breder sig også gennem sprogsamfundet. Selv om det er de unge, der er sprogformyere, så er de gamle ikke upåvirkelige. I mit materiale accepteres udtrykket *bussit tigussavakka* 'tage bussen' som nævnt af alle, selv den ældste taler. Det interessante er at han oplyser, at han **førhen ikke accepterede det udtryk, men nu bruger det selv**. Det illustrerer hvordan sprogændringer gradvist breder sig fra person til person, fra gruppe til gruppe i samfundet. Spørgsmålet om hvilke udtryk der er blevet udbredte **nok** til at komme med i en almensproglig ordbog, kan imidlertid ikke afgøres uden et korpus.

8 Kalkers kommunikative funktion

Ud fra Giles & Couplands akkomodations-teori (Giles & Coupland 1991:62ff) kan man tolke

brugen af danske kalker som havende konvergens-funktion («vi kan dansk») hvis samtalepartneren også kan dansk, men divergens-funktion («jeg kan dansk») hvis samtalepartneren ikke er så god til eller slet ikke kan dansk.

De unge tosprogede i Grønland kodeveksler gerne, og de bruger kalker. Uanset om nogle af kalkerne er spøgefuldt ment, markeres dermed et tilhørsforhold til gruppen af (unge) tosprogede, der i mange sammenhænge har høj prestige i samfundet. Nogle gange synes de unge nærmest de har patent på visse udtryk – de fungerer som indgruppe-markører, og det lyder forkert hvis de ældre bruger dem. Det svarer til hvad Andersen (2001:27) fandt i sin undersøgelse af unges holdninger til engelske låneord i dansk; og én af de unge gav oven i købet eksplicit udtryk for at det ikke ville være 'cool' længere, hvis de gamle også begyndte at bruge de engelske låneord.

En anden gruppe hvor kalker måske bruges som udtryk for gruppetilhørsforhold, er politikerne. Betegnelsen «politikersprog» er ikke positivt ment, og den slags kalker har klart lavstatus blandt mange mennesker ude i samfundet. Der er her tale om indgruppe-markører der bruges ud af gruppen og derved får divergens-funktion.

9 Kalkers forståelighed

Med mindre formålet med at bruge kalker er at skabe divergens, kan kommunikationen kun siges at være vellykket, hvis også modtageren forstår kalken. Modtageren kan forstå kalken enten ud fra sit kendskab til det danske kilde-udtryk, eller fordi den er umiddelbart forståelig ud fra i den givne kontekst.

Der er tendens til at kalker som kan forstås ud fra en grundlæggende (kropslig/rumlig) metaforik, er mere acceptable end kalker som ikke kan. Udtryk som *niaqoqarani pamiqanngilaq* 'har hverken hoved eller hale' og *sammisassarput iserfigissavarput* 'nu kommer vi ind på emnet [lit.: går ind i emnet] er generelt acceptable. Nogle kalker forudsætter i højere grad kendskab til det danske udtryk, eksempelvis *nikorfaannarlunga* 'på stående fod' og *qernertumik taxarsiuineq* 'sort taxakørsel'. I det sidste tilfælde var der nogen, som troede det drejede sig om en bil hvor der var noget galt med udstødningen – mens de, der kender det danske udtryk, opfatter det som en vits.

De grønlandske medier er tosprogede, og i de tilfælde hvor man oversætter fra dansk til grønlandsk (hvad enten det er i aviser, radio eller TV's undertekster), øges risikoen for *ad-hoc* kalker. Eksempelvis følgende avisoverskrift på grønlandsk, som er direkte kalkeret fra den danske overskrift *Der ligger hunden begravet* = *Tassani qimmeq iliveqarpoq*. Den giver ingen mening på grønlandsk andet end den bogstavelige, og den bliver opfattet som en komisk oversættelsesfejl. Det er klart at det danske idiom som helhed (som leksem) ikke er forstået.

Generelt gælder det at der er en meget negativ holdning til den slags *ad-hoc* kalker – de virker næsten krænkende og i hvert fald stærkt provokerende.

10 Kalker og sprogændringer

I en quasi-longitudinal undersøgelse af spontane mundtlige kalker i det spansk-engelsk tosprogede miljø i Los Angeles finder Silva-Corvalán (1995) at kalker kan medføre ændrin-

ger i sprogets leksikalske og/eller syntaktiske struktur, og at brugen af kalker vokser fra generation til generation. Silva-Corvalán konkluderer at selv om sprogs syntaks er forholdsvis modstandsdygtig over for direkte fremmed påvirkning, så kan kalker netop være det der baner vejen også for syntaktiske ændringer (ibid.: 268).

Det ovenfor nævnte eksempel med *tiguua* kan tjene som eksempel på en *leksiko-syntaktisk ændring* i Silva-Corvaláns forstand. Når først *bussit tiguai* 'tager bussen' er blevet etableret, begynder *tiguua* at blive brugt med den ikke-konkrete betydning i flere og flere sammenhænge (*tage ferie, tage eksamen*). Oven i købet kan der dannes nye udtryk, som faktisk ikke er direkte kalker: *itisuumik tigunagu* 'tag det ikke så dybt' (= tag det ikke så tungt). Det er måske startet som en sproglig spøg i to henseender, men er nu blevet etableret.

Flere af informanterne mente at der er ved at ske en ændring i retning af brug af analytiske udtryk (flerordsudtryk) på bekostning af syntetiske (ét ord med afledningssuffixer) ikke bare ved oversættelseslån af nye begreber, men også generelt. Det i sig selv kan tolkes som en kalkeindført *lexico-syntaktisk* ændring (Silva-Corvalán 1995), som også Petersen (1979a:117) kortfattet berører. Men derudover er der måske andre ændringer undervejs. Grønlandsk har ingen komposita; 'vandkraft' hedder *erngup nukinga* ['vandets [dets] kraft'], med fleksion på begge led. Men 'sovepose' hedder enten *sinngup-puuq* ['søvnens [dens] pose'] eller *siniffik-pooq* ['seng-pose'] uden fleksioner. Det sidste er klart en danisme som bryder de morfotaktiske regler. Spørgsmålet er om man vil se flere af den slags udtryk i fremtiden.

Måske medfører den øgede brug af kalker en anden, mere dybtgående ændring i sprogbrugen. Som nævnt ovenfor er der relativt få idiomatiske udtryk i grønlandsk; da mange kalker er idiomatiske, betyder oversættelseslån ikke bare et indlån af et fremmed idiom, men indlån af et idiom som sådan. Der er noget der tyder på at især de unge har fået en større parathed til i det hele taget at udtrykke sig i idiomatiske vendinger, hvad enten det er gennem kalker eller ved kreative nydannelser (Jacobsen 2000). Men også dette afventer nærmere undersøgelser.

I *LexicoNordica* bd. 4 giver Jógvan í Lon Jacobsen (1997:66) og Hjalmar Petersen (1997:121ff) udtryk for leksikografens forpligtelse til at optage de ord der faktisk bruges i hverdags sproget, dvs. også fremmed- og låneord. Og Hjalmar Petersen går så vidt som til at mene at det er purismen der er en fare for sproget, bl.a. fordi der kommer alt for stor afstand mellem det faktiske talesprog og det af ordbogen autoriserede. På den måde fremmedgør man sprogbrugerne for deres eget sprog. Dette synspunkt kan udvides til kalker – jeg er enig med Hjalmar Petersen og Jógvan í Lon Jacobsen i at leksikografen ikke slipper for at tage stilling, in casu til at indlemme alment brugte kalker i ordbogen. Men jo mere vi ved om kalkernes form, indhold og funktion, desto bedre kan vi træffe vore valg.

I nedenstående skema er opstillet nogle af de faktorer, jeg anser for relevante for at forstå baggrunden for kalkers acceptabilitet, med eksempler fra nærværende undersøgelse. Skemaet er tentativt, men det viser hvordan man kan vurdere en given kalke ud fra flere aspekter når man skal tage stilling til indlemmelse. I sidste ende skal der selvfølgelig også tages hensyn til den faktiske sprogbrug, og det kan ikke gøres uden korpura.

Skemaet skal læses linie for linie; for hver linie sammenlignes et par kalker i en bestemt henseende (et bestemt aspekt), således at den i venstre kolonne er mere acceptabel end den i højre. Der kan selvfølgelig være flere relevante aspekter for hver enkelt kalke, således at en og samme kalke kan placeres i mere end én rubrik.

Mere acceptable	Mindre acceptable
Umiddelbart forståelig <i>marlussunnguit tikkuassavakka</i> 'jeg vil pege på to detaljer'	Forudsætter kendskab til det danske idiom <i>nikorfaannarlunga</i> 'på stående fod'
Klar metaforik (rumlig / kropslig) <i>sammisassarput iserfigissavarput</i> 'nu kommer vi ind på emnet' <i>niaqoqarani pamioqanngilaq</i> 'der er hverken hoved eller hale'	Uklar / ingen metaforik <i>qernertumik taxarsiuineq</i> 'sort taxakørsel' ... <i>qernertuuanilu qaqortuunngilaq</i> ... 'er hverken sort eller hvidt'
Syntaktisk / stilistisk elegant <i>ullormiit ullormut</i> 'fra dag til dag'	Syntaktisk / stilistisk klodset <i>issivimmunngooq ingeqataajumanatik</i> 'uden at sætte sig sammen på (forhandlings)stolen' (sic)
Kommunikativ effekt (for sjov, 'cool') <i>itisuumik tigunagu</i> 'tag det ikke så tungt'	Oversættelses-bundet (ad hoc) <i>tassani qimmeq iliveqarpoq</i> 'der ligger hunden begravet'
Signalværdi: Konvergens ('VI kan dansk') <i>itisuumik tigunagu</i> 'tag det ikke så tungt'	Signalværdi: Divergens ('JEG kan dansk') <i>siliittumik isumaqatigiipput</i> 'der er bred enighed om'
Genuin struktur (her: syntetisk) <i>nikorfaannarlunga</i> 'på stående fod' [lit.: bare stående oprejst]	Fremmed struktur (her: analytisk) <i>siliittumik isumaqatigiipput</i> * 'der er bred enighed om'

Skema 1: Faktorer, der er relevante for kalkers acceptabilitet

10 Konklusion

På baggrund af en pilotundersøgelse af en lille gruppe sprogbrugeres holdning til forskellige kalker har jeg søgt at opstille nogle kriterier for at vurdere kalkers (formodede) acceptabilitet og deres deraf følgende (formodede) overlevelsessevne. På grundlag af en analyse af kalkers syntaktisk/morfologiske struktur, indhold (set især ud fra en cognitiv semantisk vinkel) og kommunikative funktion i bestemte domæner og blandt bestemte sprogbruger-grupper, kan der opstilles en række faktorer som ser ud til at spille ind for kalkers acceptabilitet. Måske findes der et *point of no return*: når tilstrækkeligt mange bruger et nyt udtryk, kommer også de sidste sprogbrugere med, hvad enten de vil det eller ej. Dette blev eksplicit udtrykt af én af informanterne i min undersøgelse.

Hvad angår spørgsmålet om hvorvidt kalker kan medføre mere grundlæggende ændringer i sproget, så vil indlemmelsen af flere danske kalker i en grønlandsk-dansk eller dansk-grønlandsk ordbog autorisere og derved fremme brugen af analytiske udtryk frem for syntetiske. Der vil også komme idiomatiske vendinger hvor der ikke har været det før. Det er i sig selv en ændring – men derudover medfører den stigende brug af oversatte idiomter måske en større tendens til i det hele taget at udtrykke sig metaforisk. Men heller ikke dette spørgsmål kan besvares uden studier gennem længere tid.

* En syntetisk konstruktion ville have det forstærkende element som suffix, f.eks. *isumaqatigineqaaq*

Selvom mine overvejelser er affødt af arbejdet med en ordbog uden korpus, så kan de udstrækkes til at gælde generelt for spørgsmålet om kvalitative (NB: ikke normative) selektionskriterier for kalker. Korpora giver kvantitative selektionskriterier, nemlig gennem oplysninger om bestemte kalkers udbredelse og brug. Kvalitative selektionskriterier kan man få gennem undersøgelser af sprogbrugernes holdning til kalker generelt og til bestemte kalker. Og ved at undersøge sammenhængen mellem givne kalkers acceptabilitet og deres indhold, form og funktion, kan man forsøge at opstille generelle vurderingskriterier for kalker og derved få mere styr på hvad det er for kalker, man indlemmer eller udelader i ordbogen, hvad enten den er korpusbaseret eller ej.

Det er glædeligt at der med oprettelsen af Oqaasileriffik, Sprogsekretariatet, nu er taget de første skridt til opbyggelsen af et grønlandsk tekstkorpus.

Referencer:

- Andersen, Margrethe Heidemann 2001: «Køn og socialklasse. En undersøgelse af unges holdninger til engelske låneord i dansk». I: P. Widell/M. Kunøe (udg.). *8. Møde om Udforskningen af Dansk Sprog*. Århus Universitet, Århus, 21-28
- Bergenholtz, Henning m.fl. 1997: *Nordisk Leksikografisk Ordbog*. Universitetsforlaget, Oslo
- Berthelsen, Christian/Jacobsen, Birgitte/Petersen, Robert/Kleivan, Inge/Rischel, Jørgen 1997: *Oqaasit. Kalaallisuumiit Qallunaatumut. Grønlandsk Dansk Ordbog*. Atuakkiorfik / Ilinniuisiorfik, Nuuk
- Berthelsen, Christian/Jacobsen, Birgitte/Petersen, Robert/Kleivan, Inge/Rischel, Jørgen 1998: *Oqaasit Tapiliussaq. Oqaasit Supplementsbind*. Nuuk, Atuakkiorfik / Ilinniuisiorfik. 1998
- Chambers, J. K./Peter Trudgill 1998: *Dialectology*. 2nd ed. Cambridge University Press, Cambridge
- Fortescue, Michael 1994: «How 'concrete' is West Greenlandic?» In: *Acta Linguistica Hafniensia* Vol. 27, part one, Reitzel, Copenhagen, 131-146.
- Giles, Howard/Coupland, Nikolas 1991: *Language: Contexts and Consequences*. Open University Press, Buckingham
- Haugen, Einar 1950: «The Analysis of Linguistic Borrowing». *Language*. Journal of the Linguistic Society of America. No. 26, 210-231
- Jacobsen, Birgitte 1997: «Oqaasit i tid og rum. Historie og status». *LexicoNordica* 4, 41-64
- Jacobsen, Birgitte 2000: «Language and Mind. Can different worlds be treated by the same language? Can different languages be used about the same world?» In: *Working Papers from the Symposium on «Inuit Philosophy»*, Ilisimatusarfik, Nuuk, 75-94
- Jacobsen, Jógvan í Lon 1997: «Modersmålsordbogen som grundlag for andre ordbøger». *LexicoNordica* 4, 65-74
- Jarvad, Pia 1995: *Nye ord – hvorfor og hvordan?* Gyldendal, København
- Johnson, Mark 1987: *The Body in the Mind. The Bodily Basis of Meaning, Imagination, and Reason*. The University of Chicago Press, Chicago and London
- Jones, Kirsten Gade/Petersen, Robert 2003: *Ordbogen. Dansk-grønlandsk; Qallunaatut-Kalaallisut*. Ilinniuisiorfik, Nuuk
- Kristiansen, Tore 1987: «Selvrapportering og faktisk sprogbrug hos 3 informanter». 1. *Møde om Udforskningen af Dansk Sprog*. Århus Universitet, Århus, 163-176
- Labov, William 1994: *Principles of Linguistic Change*. Basil Blackwell, London
- Lakoff, Georg 1987: *Women, Fire and Dangerous Things*. The University of Chicago Press, Chicago & London

- Langgård, Per 1997: «Ordbogersuaq, den store grønlandske ordbog, der ikke blev til noget – nogle etnopolitiske overvejelser». *LexicoNordica*, Vol. 4, 83-100
- Milroy, Lesley 1987: *Observing & Analyzing Natural Language*. Basil Blackwell, London
- Nunberg, Geoffrey/Sag, Ivan A./Wasow, Thomas 1974: «Idioms». *Language* Vol. 70, no. 3, 491-538
- Pedersen, Karen Margrethe 1991: «Selvrapportering – kan det bruges til noget?» *Danske folkemål*, bd. 33, 11-121
- Petersen, Hjalmar P. 1997: «Man vil ikke se noget, som man ser. Man vil ikke se noget således som man ser det». *LexicoNordica*, Vol. 4, 119-134
- Petersen, Robert 1979a: «Dansk påvirkning af grønlandsk syntaks». I: B. Basse/K. Jensen (red.). *Eskimosprogenes vilkår i dag. Majoritetssprogs indvirkning på eskimoiske minoritetssprog*, Arkona, Århus, 113-120
- Petersen, Robert 1979b: «Københavnergønlandsk». In: B. Basse/K. Jensen (red.). *Eskimosprogenes vilkår i dag. Majoritetssprogs indvirkning på eskimoiske minoritetssprog*, Arkona, Århus, 187-191
- Rischel, Jørgen 1996: «The Making of Modern Greenlandic Dictionaries». In: *Cultural and Social Research in Greenland 95/96. Essays in Honour of Robert Petersen*, Ilisimatusar-fik/Atuakkiorfik, Nuuk, 217-227
- Silva-Corvalán, Carmen 1995: «Lexico-syntactic modeling across the bilingual continuum». In: Fisiak (ed.): *Linguistic Change under Contact Conditions*. de Gruyter, Berlin/New York, 253-270.

Noter

1. *ipu katak kiartu innar (r)a ma lu* (NB: kun overflade-segmentering)
ro bliver træt af mere og mere bare da jeg og